

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.74>

ПРАВО НА ІНДЕКСАЦІЮ (ПЕРЕРАХУНОК) ПЕНСІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Трунова Г.А.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця відділу проблем цивільного,
трудового і підприємницького права,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-1829-2561

Трунова Г.А. Право на індексацію (перерахунок) пенсії як невід'ємна складова права на соціальний захист.

Стаття присвячена аналізу права на індексацію (перерахунок) пенсії як складової частини права на соціальний захист. Наголошено на вирішальному значенні перерахунку пенсії при забезпеченні адекватності пенсійних виплат та захисту пенсіонерів від бідності та соціальної ізоляції, підтримки гідного рівня існування після виходу на пенсію.

Проаналізовано міжнародні стандарти щодо індексації (перерахунку) пенсії. Наведені висновки Комітету по економічним, соціальним і культурним правам ООН щодо обов'язковості адекватності пенсійних виплат. Акцентовано увагу на положеннях конвенцій та рекомендацій МОП щодо обов'язковості регулярного перегляду розміру соціального забезпечення та участі соціальних партнерів у цих процедурах.

Наведено норми чинного законодавства та правозастосовної практики щодо правових аспектів права на індексацію (перерахунок) пенсії. Окремо досліджено та висвітлено ключові позиції, на наш погляд, «зразкового» (у контексті рішень органу конституційної юрисдикції щодо спеціального пенсійного забезпечення та перерахунку пенсій) Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року №3-р/2022, яким юридичний механізм індексації та перерахунку розмірів пенсій визначено конституційною гарантією дієвості права на соціальний захист.

Проаналізовано генезу розвитку законодавства у питаннях уніфікації порядку перерахунку пенсій різними категоріям працівників впродовж останніх років. Акцентовано увагу на проблемі збереження преференційного режиму перерахунку окремих спеціальних пенсій. Розглянуто конституційне подання народних депутатів України про відновлення преференційного режиму перерахунку пенсій для народних депутатів.

Висвітлено системну проблему відсутності перерахунку пенсій окремим категоріям пенсіонерів. Відзначено, що правозастосовна практика Пенсійного фонду України свідчить про системні недоліки у реалізації права на індексацію (перерахунок) пенсії як складової права на соціальний захист.

Зроблено висновки та наведені окремі пропозиції щодо забезпечення справедливості, прозорості та універсальності механізму перерахунку пенсій.

Ключові слова: індексація, перерахунок, пенсія, право на соціальний захист, справедливість, рішення суду, захист прав, заробітна плата, адекватність, верховенство права, рівність.

Trunova H.A. The right to indexation (recalculation) of pensions as an integral part of the right to social protection.

The article is devoted to the analysis of the right to pension indexation (recalculation) as a component of the right to social protection. The crucial importance of pension recalculation in ensuring the adequacy of pension payments and protecting pensioners from poverty and social isolation, maintaining a decent standard of living after retirement is emphasized.

International standards on pension indexation (recalculation) are analyzed. The conclusions of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights on the mandatory adequacy of pension payments are presented. Attention is focused on the provisions of ILO conventions and recommendations on the mandatory regular review of the amount of social security and the participation of social partners in these procedures.

The norms of current legislation and law enforcement practice on the legal aspects of the right to pension indexation (recalculation) are presented. Separately, the key positions of the, in our opinion, "exemplary" (in the context of decisions of the body of constitutional jurisdiction regarding special pension provision and pension recalculation) Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated December 23, 2022 No. 3-r/2022, which defined the legal mechanism for indexation and recalculation

of pension amounts as a constitutional guarantee of the effectiveness of the right to social protection, were examined and highlighted.

The genesis of the development of legislation on the issues of unifying the procedure for recalculating pensions for various categories of employees in recent years was analyzed. Attention was focused on the problem of preserving the preferential regime for recalculating certain special pensions. The constitutional submission of the People's Deputies of Ukraine on the restoration of the preferential regime for recalculating pensions for People's Deputies was considered.

The systemic problem of the lack of recalculation of pensions for certain categories of pensioners was highlighted. It is noted that the law enforcement practice of the Pension Fund of Ukraine indicates systemic shortcomings in the implementation of the right to indexation (recalculation) of pensions as a component of the right to social protection.

Conclusions are drawn and separate proposals are made to ensure fairness, transparency and universality of the pension recalculation mechanism.

Key words: indexation, recalculation, pension, right to social protection, justice, court decision, protection of rights, salary, adequacy, rule of law, equality.

Постановка проблеми. Основна мета пенсійного забезпечення – захистити пенсіонерів від бідності та соціальної ізоляції, гарантувати їм гідний рівень життя та економічну незалежність після виходу на пенсію. Регулярна індексація (перерахунок) пенсій є ключовим важелем забезпечення адекватності пенсій – захисту пенсіонерів від зниження доходів, збереження вартості пенсійних виплат.

Пенсійне законодавство, яке зазнало суттєвих змін впродовж пенсійних реформ у контексті уніфікації перерахунку пенсій, все ще диференціює підходи до їх перерахунку. Більшість пенсій перераховуються в загальному порядку відповідно до положень статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV, для окремих же пенсій за вислугу років спеціальним законодавством визначено диференційований підхід перерахунку пенсій – залежно від зміни зарплат (грошового забезпечення) осіб на відповідних посадах.

Правозастосовна практика свідчить про системну проблему з реалізацією права на перерахунок пенсії. Так, протягом 2024 року в судах відкрито 220,4 тис. проваджень, у яких відповідачем або третьою особою є орган Пенсійного фонду України, з них 208,3 тис. проваджень на суму 1 757,6 млн грн – за позовами щодо пенсійного забезпечення [1], значна частини з них щодо перерахунку пенсій. Також на розгляді у Конституційному Суді України перебуває справа за конституційним поданням народних депутатів України щодо відновлення преференційного перерахунку пенсій народним депутатам [2].

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу міжнародно-правових актів, чинного законодавства, правозастосовної практики, а також наукових розробок визначити проблеми реалізації права на індексацію (перерахунок) пенсії та запропонувати рекомендації їх вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Правові аспекти реформування та функціонування пенсійних систем, включно з механізмами індексації пенсій, є важливим напрямом академічних досліджень вітчизняних фахівців права соціального забезпечення, зокрема, Н.Б. Болотіної, Л.Ю. Малуги, І.Ю. Михайлової, Я.В. Свічкарьової, О.Я. Орловського, І.М. Сироти, А.В. Скоробагатька, О.В. Тищенко, І.О. Хомича, Н.М. Хуторян, М.М. Шумила та ін. Однак питання права на індексацію (перерахунок) пенсій не втрачає актуальності, свідченням є проблеми з реалізацією цього права.

Виклад основного матеріалу. Право на соціальне забезпечення – це міжнародно визнане право людини, закріплене у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. У Загальному коментарі № 19 до статті 9 Пакту (право на соціальне забезпечення) (2008 р.) Комітет по економічним, соціальним і культурним правам ООН відзначив, що нормативний зміст права на соціальне забезпечення включає такий елемент як адекватність, зокрема, допомоги в натуральній чи грошовій формі повинні бути адекватними за розмірами і тривалістю, з тим щоб кожний міг здійснити своє право на захист і підтримку сім'ї, на достатній життєвий рівень і доступ до медичних послуг, у відповідності до статей 10, 11 і 12 Пакту. Крім цього, держави-учасниці повинні повністю дотримуватися принципу недискримінації з метою уникнення негативного впливу на розміри допомог і форм, в якій вони надаються. Методи, що застосовуються повинні забезпечувати адекватність допомог. Критерії адекватності повинні регулярно контролюватися, з тим щоб забезпечити можливість придбання бенефіціарами товарів і послуг, необхідних для здійснення їх прав, передбачених Пактом. Коли певна особа робить внески в програму соціального забезпечення, що передбачає виплату допомоги у випадку втрати доходу, повинен існувати розумний зв'язок між заробітком, сплаченими внесками і сумою відповідної допомоги [3].

Згідно з Конвенцією МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р. розміри поточних періодичних виплат по старості, у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням (за винятком непрацездатності), по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника переглядаються у разі істотних змін в загальному рівні заробітків, якщо такі зміни є наслідком істотних змін у вартості життя. Рекомендацією МОП № 202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту 2012 р. передбачено, що рівні основних соціальних гарантій повинні регулярно переглядатися в рамках прозорих процедур, установлених, залежно від обставин національними законами, нормативними актами або практикою, забезпечуючи тристоронню участь представницьких організацій роботодавців, а також консультації з іншими представницькими організаціями зацікавлених осіб [4].

Згідно з статтею 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [5].

Конституційний Суд України Рішенням від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 виснував, що гарантоване статтею 46 Основного Закону України право на соціальний захист ґрунтується на тому, що розміри пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають бути визначені з урахуванням потреб людини, людської гідності та інших конституційних цінностей, а також на тому, що за наявності економічних та інших передумов розміри пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги мають бути своєчасно індексовані та/або перераховані. До того ж посутній аналіз приписів статей 3, 8, 24, 46, 92 Основного Закону України дає підстави для висновку, що юридичний механізм індексації та перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги є однією з конституційних гарантій дієвості права на соціальний захист. Тому на виконання Конституції України Верховна Рада України має забезпечити розвиток, конкретизацію та деталізацію низки конституційних норм і принципів, визначивши в законах підстави, порядок, умови індексації та перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги для всіх груп пенсіонерів та одержувачів таких виплат та допомоги [6].

Обов'язковий характер індексації пенсій визначається статтею 18 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III у якій зазначається, що законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються державні гарантії, зокрема, щодо індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін. Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності (частина друга статті 19 Закону) [7].

У постанові від 7 червня 2024 року по справі № 420/25804/23 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду відзначив, що індексація має спеціальний статус виплати з боку держави у формі відшкодування знецінення грошових доходів громадян, зокрема, пенсії, яка має систематичний характер, а тому індексація є невід'ємною складовою сум при розрахунку пенсії [8].

Змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 р. № 2148-VIII (далі – Закон 2148) до статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV (далі – Закон № 1058) [9] замість індексації пенсій відповідно до законодавства про індексацію грошових доходів населення та перерахунку пенсій у зв'язку із зростанням середньої заробітної плати в Україні було встановлено новий порядок індексації (перерахунку) пенсій.

Відповідно до частини другої статті 42 Закону № 1058 для забезпечення індексації пенсії щороку з 1 березня проводиться перерахунок раніше призначених пенсій шляхом збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії.

Показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, щороку збільшується на коефіцієнт, що відповідає 50 відсоткам показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50 відсоткам показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року,

в якому проводиться збільшення, порівняно з трьома календарними роками, що передували року, який є попереднім щодо року, в якому проводиться збільшення.

У разі відсутності дефіциту коштів Пенсійного фонду для фінансування виплати пенсій у солідарній системі розмір щорічного збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, передбачений абзацом другим цієї частини, може бути збільшений, але не повинен перевищувати 100 відсотків показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення, порівняно з трьома календарними роками, що передували року, який є попереднім щодо року, в якому проводиться збільшення.

Розмір та порядок такого збільшення визначаються у межах бюджету Пенсійного фонду за рішенням Кабінету Міністрів України з урахуванням мінімального розміру збільшення, визначеного абзацом другим цієї частини [9].

Цей метод індексації зазвичай називають індексацією за швейцарською формулою. База нарахування, що використовується для індексації, – це середній показник за три попередні календарні роки, що передують виходу на пенсію, аналогічно середній базі нарахування, що використовується у пенсійній формулі [10, с. 15].

Виходячи зі змісту частини другої статті 42 Закону № 1058, законодавцем акцентовано увагу на обов'язковості та системному характері індексації (перерахунку) пенсії для всіх громадян, а також чіткому визначенні нижньої та верхньої межі такої індексації, зокрема, у абзаці другому (50 відсотків відповідного показника зростання) та третьому (100% відповідного показника зростання) частини другої статті 42 цього Закону. А також шляхом визначення об'єкта підвищення – показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії особі. Зазначене цілком узгоджується з принципами функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, оскільки повинен існувати розумний зв'язок між заробітком, сплаченими внесками і сумою відповідного матеріального забезпечення.

Нарізі існують окремі види пенсій за вислугу років, які перераховуються у диференційовану режимі – залежно від зміни зарплат (грошового забезпечення) осіб на відповідних посадах, зокрема, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 № 2262-XII, Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII та ін.

Диференціація індексації (перерахунку) пенсій з визначенням більш привілейованих критеріїв для окремих категорій професій повинна переслідувати певну мету, зокрема, покриття ризиків професійного середовища. Водночас існування преференційного перерахунку пенсій повинно бути аргументованим, справедливим та підтримуватися суспільством, адже, такі виплати здійснюються за рахунок платників податків.

Зазвичай в державах-членах ЄС правила індексації пенсій змінюються під час пенсійних реформ [11, с. 35].

Водночас на розгляді Конституційного Суду України перебуває конституційне подання від 56 народних депутатів України щодо конституційності положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148, які стосуються забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України. Суб'єкт права на конституційне подання, зокрема, зазначає, що законодавцем при ухваленні оспорюваних законодавчих приписів порушено вимогу легітимних очікувань як складової конституційного принципу верховенства права, зокрема позбавлено права на перерахунок вже призначеної пенсії [2].

Законом № 2148 внесено зміни до частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII (далі – Закон № 2790) та викладено в наступній редакції:

«Пенсійне забезпечення народних депутатів здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»».

До того ж Законом № 2148 доповнено розділ XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058, а саме:

«13. У разі якщо особі призначено пенсію відповідно до законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про прокуратуру», «Про статус народного депутата України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», її виплата продовжується до переведення за бажанням особи на пенсію на інших підставах або за бажанням особи поновлюється у розмірі, який було встановлено до переведення. До такого переведення розмір пенсії, встановлений до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодав-

чих актів України щодо підвищення пенсій», не переглядається та пенсія не індексується. Різниця між розміром пенсії, на який має право особа відповідно до зазначених законодавчих актів, та розміром пенсії із солідарної системи відповідно до цього Закону фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України.» [12].

Відповідно до пояснювальної записки до проекту Закону реєстр. номер 6614 від 22.06.2017 (Закон № 2148) метою законопроекту є створення справедливої системи пенсійного страхування шляхом звільнення солідарної системи від невластивих для неї видатків; відновлення диференціації розмірів пенсій залежно від заробітку; заміни механізму відшкодування пільгових пенсій на сплату єдиного внеску; перегляду умов призначення пенсій за віком на пільгових умовах та за вислугу років; впровадження єдиних підходів до обчислення пенсій відповідно до Закону № 1058 [13]. Одним з механізмів досягнення зазначеної мети законодавець обрав скасування частини спеціального пенсійного забезпечення та встановлення єдиних підходів у сфері пенсійного забезпечення на засадах солідарної системи пенсійного страхування, зокрема, щодо державних службовців, науковців, народних депутатів та інше.

Водночас Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення пенсійного законодавства» від 15.02.2022 № 2040-IX (далі – Закон № 2040) було внесено зміни до пункту 13 розділі XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058 та викладено в наступній редакції:

«13. У разі якщо особі призначено пенсію відповідно до законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», її виплата продовжується до переведення за бажанням особи на пенсію на інших підставах або за бажанням особи поновлюється у розмірі, який було встановлено до переведення. До такого переведення розмір пенсій, призначених відповідно до зазначених законів, не переглядається. Пенсії, призначені відповідно до зазначених законів, індексуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, з урахуванням коефіцієнта збільшення, що визначається відповідно до абзаців другого і третього частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Різниця між розміром пенсії, на який має право особа відповідно до законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус народного депутата України», «Про наукову і науково-технічну діяльність», та розміром пенсії із солідарної системи відповідно до цього Закону, а також видатки на індексацію зазначених пенсій фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.» [14].

Метою зазначених змін як вбачається з пояснювальної записки до проекту Закону реєстр. номер 4668 від 28.01.2021 (Закон № 2040) було розв'язання проблем пенсійного забезпечення у контексті індексації (перерахунку) пенсій окремим категоріям громадян, зокрема, і народним депутатам [15].

Отже, чинним законодавством збережено право на пенсійне забезпечення народних депутатів, реалізоване до набрання чинності Законом № 2148, а також застосовано уніфікований підхід та визначено підстави, порядок, умови індексації (перерахунку) розмірів вже призначених окремих видів спеціальних пенсій на засадах Закону № 1058. Зазначене в свою чергу відповідає гарантованим Конституції України правам у сфері пенсійного забезпечення та міжнародно-правовим стандартам соціального забезпечення.

Аналізуючи положення вищезазначеного конституційного подання, О.В. Тищенко розмірковує над проблемою реалізації соціальної справедливості у пенсійному законодавстві та наголошує, що з самого початку визначаючи на певному етапі розвитку пенсійного законодавства пільгові особливості для пенсійного забезпечення народних депутатів, порушувалися єдині правила обрахунку пенсій для всіх категорій населення, що призвело до несправедливого та необґрунтованого вирізнення пенсійного забезпечення за спеціальними пенсійними програмами [16, с. 138].

А.В. Скоробагатько також звертається до принципу соціальної справедливості у питаннях реалізації права на пенсію та реформування пенсійного законодавства. На переконання вченого, важливо закріпити рівні для всіх підстави виникнення права на пенсію, затвердити єдиний механізм розрахунку середнього заробітку як основи для обчислення розміру пенсії, а також визначити справедливе співвідношення мінімального і максимального розмірів пенсії [17, с. 74].

Зауважимо, що у 2024 році понад 60% пенсіонерів [1] отримували пенсію менше фактичного прожиткового мінімуму [18].

Європейський Суд з прав людини в своєму рішенні «Великода проти України» від 3 червня 2014 року зазначив, що законодавчі норми можуть змінюватися, передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Зміна механізму нарахування

певних видів соціальних виплат та допомоги є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів сама сутність змісту права на соціальний захист [19].

Водночас проблема реалізація права на індексацію (перерахунок) пенсії для окремих категорій громадян, і не тільки народних депутатів, набула масового характеру.

Про можливі недоліки обраної системи індексації пенсійного забезпечення зауважували фахівці Міжнародного валютного фонду та Світового банку при розробці чинного законодавства. Вони наполягли на визначенні чітких правил індексації на рівні закону, щоб зменшити їх залежність від кон'юнктурних урядових рішень [20, с. 35].

Аналізуючи проблемні питання індексації пенсій, І.О. Хомич відзначає, що у 2019 році уряд «позбавив» індексації пенсіонерів, яким пенсія була призначена у 2018 році, адже для обчислення розміру пенсії таких пенсіонерів враховувався показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні за 2015-2017 роки. У 2020-2023 роках уряд не змінив підходу до визначення кола пенсіонерів, пенсії яких підлягають перерахунку у зв'язку з щорічною індексацією, залишивши за основу показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який враховувався для обчислення пенсії станом на 1 жовтня 2017 року [21, с. 523].

Згідно із правозастосовною практикою органів Пенсійного фонду України, положеннями постанови Кабінету Міністрів України «Питання проведення щорічної індексації пенсій» від 20.02.2019 № 124 [22], прийнятої на виконання статті 42 Закону № 1058, у 2021-2024 роках не передбачено право окремої категорії громадян на індексацію (перерахунок) пенсії, виходячи з розміру показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії. Оскільки перерахувалися тільки ті пенсії, показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії, що не перевищує проіндексованого показника передбаченого абзацом першим пункту 5 Порядку проведення перерахунку пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 124 «Питання проведення індексації пенсій у 2019 році».

Наразі українські пенсіонери відстоюють своє конституційне гарантоване право на пенсійне забезпечення у вигляді перерахунку пенсій у судах. Так, постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 січня 2025 року у справі № 160/28752/23 визнано протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України. Також Порядок № 124 підлягає застосуванню виключно в частині, яка не суперечить положенням Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». З огляду на визначення загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами застосування при проведенні індексації пенсій починаючи з 2020 року відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» положень пункту 5 Порядку № 124, є протиправним. З врахуванням вищевикладеного, абзац 1 в сукупності з абзацом 2 пункту 5 Порядку № 124 повинні застосовуватися лише у відповідності з частиною другою статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», тобто під час проведення індексації повинен застосовуватися показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховувався для обчислення вказаної пенсії [23].

Висновки. Зважаючи на вищевикладену правову позицію Верховного Суду, доцільно вирішувати проблему з перерахунком пенсій системно, керуючись принципом верховенства права та соціальної справедливості, а не вдаватися до відновлення преференційного режиму для вибіркової категорії громадян, тоді як решта змушені будуть роками звертатися до суду за захистом своїх порушених прав.

Існуюча правозастосовна практика, підкреслює актуальність дотримання вимог юридичної рівності як одного зі складників принципу верховенства та солідарності у реалізації права індексацію (перерахунок) пенсії як невід'ємної складової права на соціальний захист. Закріплення у чинному законодавстві диференційованого (преференційного) механізму перерахунку пенсій повинно бути аргументованим, справедливим та підтримуватися суспільством, включно з соціальними партнерами, адже, такі виплати здійснюються за рахунок платників податків. Диференціація перерахунку пенсій повинна забезпечувати реалізацію принципу рівності, компенсувати ризики професійного середовища, а не посилювати нерівність та породжувати дискримінацію у реалізації права на перерахунок пенсій.

Війна кардинально змінила соціальні ризики, від яких необхідно убезпечити громадян системою соціального захисту. Серед ризиків професійного середовища, які виходять на перше місце – це участь в обороні нашої країни, адже, учасники бойових дій зазнають незрівнянного ризику життя і здоров'ю.

Справедливість, прозорість та універсальність механізму перерахунку пенсій сприятимуть ефективному соціальному захисту та підвищать довіру громадян до системи соціального захисту. Суспільству потрібен прозорий та зрозумілий механізм перерозподілу коштів, їхніх же податків – кому, скільки і за які заслуги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт Про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2025/05/Zvit_2024.pdf.
2. Конституційний Суд України отримав конституційне подання стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-otrymav-konstytuciyne-podannya-stosovno-zabezpechennya-garantiy>.
3. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant). 4 February 2008. E/C.12/GC/19. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQdrCvvLm0yy7YCiVA9YY61Z8YHJWla0qOfZ9fbBAjHL%2Ft85RO2hJnLTuaYFs2cO6jfqpZ9jzOmvcmMVZ5TrXkOB>.
4. Мінімальні норми соціального забезпечення. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. 2015. URL: <https://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30088.pdf>.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-п/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>.
7. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 7 червня 2024 року по справі № 420/25804/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119594091>.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.
10. Майбутнє пенсійної системи України. Адекватність, охоплення та стійкість. Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт: МОП, 2019. 70 с.
11. 2024 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 224 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/ea60b7c2-1b91-4e28-b651-2385d589e8c4_en?filename=ip257_en_1.pdf.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10.2017 № 2148-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
13. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій реєстр. номер 6614 від 22.06.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62088.
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення пенсійного законодавства: Закон України від 15.02.2022 № 2040-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2040-20#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
15. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення пенсійного законодавства реєстр. номер 4668 від 28.01.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70942.
16. Тищенко О.В. Сучасні проблеми реалізації соціальної справедливості у пенсійному законодавстві України. Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О.Г. Середя, О.М. Ярошенко, О.В. Соловійов; за ред. О.Г. Середи. Харків. 2024. С. 134–139.
17. Скоробагатько А.В. Пенсійне забезпечення суддів і прокурорів через призму принципу соціальної справедливості. *Київський часопис права*. № 2025. № 1. С. 68–74.
18. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах листопада 2024. URL: <https://pon.org.ua/novyny/11632-faktychnyi-rozmir-prozhytkovogo-minimumu-u-cinakh-lystopada-2024.html>.
19. Стандарти Ради Європи та практика Конституційного і Верховного судів України щодо обмеження соціального забезпечення». URL: <https://rm.coe.int/soft-c-uk-1-/1680a33520>.

20. Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні. Київ. Фонд імені Фрідріха Еберта. Представництво в Україні, 2018. 40 с.
21. Хомич І.О. Індexсація пенсій в Україні: механізм і проблемні питання. *Альманах права*. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2023. С. 521–526.
22. Питання проведення щорічної індексації пенсій: постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2019-%D0%BF>.
23. Постанова Верховного Суду від 13 січня 2025 року у справі № 160/28752/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124381321>.